

Sprašuje doc. dr. Dušana Findeisen

O METODI IZOBRAŽEVALNE EKSKURZIJE IN O RAZSEŽNOSTIH PROSTORA

Slušatelji geografa **prof. dr. Jurija Kunaverja**, dolgoletnega mentorja na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani prav zdaj pripravljajo zbornik, v katerem bodo nazorno predstavili posamezne slovenske pokrajine, tako kot so jih spoznali z analitičnim pregledom literature, pri predavanjih in predvsem na številnih ekskurzijah pod profesorjevim vodstvom. S tem izpolnjujejo tudi namen Univerze; da se slušatelji s študijem bogatijo, da pa obogatijo tudi druge, na katere na ta ali oni način prenašajo pridobljeno znanje. Zbornik so namenili poljudnim bralcem, strokovnjakom, zaposlenim v turizmu, nenazadnje pa tudi krajanom, ki so jih doslej obiskali in obiskovali na svojih številnih ekskurzijah.

A.S.: Izobraževanje v okolju - potemtakem tudi na študijskih izletih - ima lahko več ciljev kot tisto, ki poteka za vrati predavalnice. katerim ciljem se profesor Kunaver v vašem študijski skupini »Geografija Slovenije« posvečate vi?

Za ekskurzije naše skupine bi lahko dejali, da dajejo poudarek predvsem številnim, raznolikim zanimivostim in vrednotam pokrajine. Namreč, ogibamo se poudarjanja le ene vrste vsebin in problemov, ko spoznavamo ožji in širši slovenski prostor, pravzaprav območja slovenske naselitve, kulture, zgodovine, narave, družbe, skratka prostor, kjer živijo pripadniki našega oz. lastnega naroda. Ekskurzije niso namenjene le izobraževanju in razvedrilu. Nikakor ne! Imajo tudi psihološki in celo psihoterapevtski učinek, saj se v prostoru zunaj predavalnice srečujemo s spremembami in z odnosi in z ljudmi, ki jih ustvarjajo. Pa še nekaj je pomembno, na študijskih izletih se učimo tudi doživljajsko, doživljaji pa so tako močni, da slušatelji o izletih vsepovsod veliko pripovedujejo. Tako se z ustnim izročilom širi glas o pomenu poznavanja domovine in o tem, kako pomembno je učiti se in študirati v tem življenjskem obdobju. Tudi to je cilj naših študijskih izletov.

A.S.: V post-informacijski družbi je pogosto govor o pozitivnih in predvsem negativnih učinkih globalizacije. Kako pomembno je v luči teh dejstev, da dobro poznamo domovino oziroma lokalni prostor?

Gre za spoznavanje Slovenije, ki bi jo odrasel Slovenec sicer v teoriji in praksi moral čimbolj poznati, a v resnici mu tega časa ne dopušča. Splošno poznavanje raznolikosti, posebnosti in enkratnosti slovenskih pokrajin in njihovih ljudi je zato med Slovenci mnogo skromnejše, kot

si upamo priznati. Da to samo po sebi ni dobro, tega se zavemo šele tedaj, ko bi takšno znanje upravičeno pričakovali zlasti od tistih, ki ga imajo priložnost širiti bodisi doma ali v tujini, ali pa bi o njih lahko upravičeno mislili, da bodo prvi, ki se zavedajo vrednot in pomena domovine in da so še bolj nanjo ponosni kot drugi. Ker pa je Slovencev, ki se vključujejo v mednarodne politične, upravne, gospodarske, znanstvene in kulturne strukture, vse več, bi se moralo po mojem prepričanju množično krepiti tudi njihovo poznavanje domovine. Starejše na Univerzi za tretje življenjsko obdobje, ki so tudi sami v času formalnega izobraževanja prejeli razmeroma skromno znanje geografije, pa sta področje geografije in metoda študijskih izletov močno pritegnila. Zdaj, ko so člani študijske skupine Geografija Slovenije obredli že dobršen del Slovenije, se zagotovo uvrščajo med njene boljše poznavalce in njene prepričane občudovalce! Študijski izleti bolj kot predavanja in druge metode in oblike izobraževanja za zaprtimi vrati, spodbujajo izkustveno učenje v katerem udeleženci predhodne izkušnje in znanje razgradijo in ga dopolnijo, ali zgradijo novega.

A.S.: Kako poteka programiranje študijskih izletov in kakšne cilje si pri tem postavljate? Prostor ima nenazadnje več med seboj prepletenih razsežnosti. Jih uspete upoštevati?

Nekateri naših ciljev so eksplicitne, drugi implicitne narave in so del skritega kurikulumu, ki teče tudi na ekskurzijah. Naš eksplicitni cilj je spoznati domovino in njene pomembnejše pokrajine - tudi pokrajine s slovenskim življenjem v zamejstvu-, prepoznati njihove podobnosti in razlike. V šestih letih, smo le z eno študijsko skupino odšli na pot več kot petdesetkrat. Izkustveno smo se učili vsi, slušatelji - udeleženci, organizatorji in predavatelj. Poznavanje pokrajine je postalo del naše kulture in je s tem dobilo globlje in širše razsežnosti. Predvsem imamo vtis, da je postala Slovenija v tem času »precej večja« kot se nam je videla spočetka. A ne samo to, spoznali smo, da se naša domovina odlikuje po izjemnem bogastvu naravnih in grajenih spomenikov. Velika je njena kulturna dediščina. Privlačno in potrebno se zdi, da vsebino neke pokrajine dojemamo v celoti, kajti v prostoru je vse povezano, kot pravi srbski urbanist Branislav Krsitić v svojem delu »Človek in prostor«, ko analizira njegove sestavine. Ta enotnost in notranja povezanost in usklajenost prostora se zrcalita v navadah in značaju ljudi. Tudi o tem spregovorimo. Geografijo Slovenije zato v okviru naše študijske skupine pojmuje v najširšem pomenu, tako njeno prostorsko, časovno in duhovno (kulturno) razsežnost.

Seveda se v pokrajinah, kjer so v ospredju naravne posebnosti, najbolj ukvarjamo prav s temi. Drugod spet skušamo pozornost usmeriti k naravnim in družbenim značilnostim. Nekatere pokrajine imajo več umetnostno-zgodovinskih posebnosti. Po Sloveniji delamo manjše ali večje kroge. V enem dnevu navadno obiščemo kakšnih pet do osem krajev oziroma točk, ki so za spoznavanje značilnosti neke pokrajine najpomembnejše. Ekskurzije v oddaljene kraje imajo namen spoznavanja celotnih oziroma različnih pokrajin, tudi s pomočjo ogledovanja iz avtobusa. V manj oddaljenih pokrajinah pa se zlahka osredotočimo tudi na manjše podrobnosti.

Zanimajo nas torej pomembnejši naravni spomeniki in kulturni spomeniki kot so npr. muzeji ali znamenite cerkve. Cerkve so del pokrajinskega inventarja. V zunanjsčini in notranjsčini cerkva se ne odražajo samo zgodovinske okoliščine nastanka in umetnostni tokovi, ampak tudi njihov makro in mikro geografski položaj. Pomembna ugotovitev, ki izhaja iz tega je npr., da so mnoge cerkve na Primorskem, vsaj na Krasu, precej drugače grajene oziroma, da imajo v notranjsčini mnogo več okrasnega gradbenega kamna kot tiste v notranjsčini Slovenije, ki se nasprotno pogosto odlikujejo po lesenih baročnih oltarjih.

A.S.: Preden ste se upokojili ste predavali številnim rodovom študentov na Oddelku za geografijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Se vam zdi, da je odnos starejših vključenih v neformalno izobraževanje do metode študijskih izletov podoben kot pri mladih študentih?

Vrednost *ekskurzije kot metode izobraževanja* je v neposrednem spoznavanju nekih prostorskih, geografskih vsebin, nekih problemov, neke stvarnosti, dejanskega stanja itd. Tako je najverjetneje enake vrednosti za mlade kot za študente univerze za tretje življenjsko obdobje. Nekaj pa je vendarle drugače: starejši odrasli se za takšno metodo, oziroma za študij povezan z ekskurzijami, odločijo zavestno. Te metode si želijo.

A.S.: Se vam zdi metoda ekskurzije oziroma študijskega izleta posebna? Bi jo lahko zamenjali s kakšno drugo, denimo metodo filmskega prikaza....

Najpomembnejše spoznanje o ekskurzijah je, da so uporabne in nezamenljive. Gre za izkustveno učenje, za izkustva pa vemo, da jih ne moremo zares dobro posredovati, moramo jih doživeti sami in o njih ustvariti refleksijo, da do učenja pride. Ekskurzije vsebujejo elemente različnih metod kot so denimo metoda avtopsije, neposredne izkušnje, metode preskušanja, metode primerjanja itd. Slušatelji na ekskurzijah pridejo do eksplicitnih ali

implicitnih spoznanj. Še več, zavedo se, se je dejstev o geografskem prostoru mogoče dokopati le z neposrednim opazovanjem. Tega ne more nadomestiti noben, še tako dober in izčrpen opis. Metoda neposrednega opazovanja *je namreč prvi korak k raziskovanju* - tega na ekskurzijah Univerze za tretje življenjsko obdobje sicer ne izvajamo, ali pač; za slušatelje pomembna izkušnja, ki si jo na ekskurzijah pridobijo, namreč je, da se je treba o vsaki stvari, če je le mogoče, prepričati na lastne oči in z lastnim raziskovanjem. Temu je tako v vsakdanjem življenju in tudi takrat, ko gre za informacije ali dejstva zapisana v literaturi., ali pa za tista, ki si jih pridobimo drugače. Voditi nas mora kartezijski dvom. Dejstva in informacije, navedene v strokovni literaturi ali v javnih občili, ali tudi takrat, ko jih posreduje živ človek, so lahko nenatančna, zavajajoča, nepopolna, pomanjkljiva ali morda zastarela.

A.S.: Dolgo časa je veljalo, da je samo znanje, ki ga posredujejo učitelji in samo znanje, ki je neosebno, vredno pozornosti. Vi, zdi se nam, razmišljate sodobno, namreč da je treba izkustveno naučenemu dati prednost. Je res tako?

Ekskurzije so *priložnost za pridobivanje najnatančnejših informacij in podatkov, je priložnost za primerjanje med tistim, kar vidimo in občutimo ter tistim, kar je bilo zapisano, povedano, sporočeno*. Geografske ekskurzije niso samo golo opazovanje in racionalno prevzemanje tam posredovanih informacij, ampak tudi siceršnje, t.j. čustveno, *prizadeto doživljanje in dojetanje neke geografske stvarnosti, tako njenih prostorskih razsežnosti* (velikost, oblika, elementarni sestav pokrajine, naselja), njenih trenutnih razmer in razsežnosti (trenutnih vremenskih razmer, osvetljenosti, letnega časa) in ne nazadnje, a pomembno, je doživljanje njenih *estetskih dimenzij*. Vsako od teh dimenzij je mogoče še naprej členiti in analizirati: doživljanje prostorskih dimenzij zajema obseg, reliefno naravo in višino nekega območja. Ni vseeno ali opazujemo neko ravnino ali visokogorje, ni torej vseeno kako doživljamo obzorje, ki je lahko blizu ali zelo daleč, ki je torej lahko nizko ali visoko itd. Za polno doživljanje pokrajine še zdaleč tudi ni vseeno, kakšno je takrat vreme. In kot smo dejali, vsaka pokrajina, vsako naselje, še zlasti naravne znamenitosti ali čisto navaden gozd, pa tudi vsaka pomembnejša stavba imajo svoje estetske dimenzije in vrednote, ki jih lahko vidimo ali pa tudi ne, odvisno od motivacije, od razvitosti sposobnosti opazovanja in od tega, če nas mentor ali kdo drug nanje opozarja.

A.S: Domnevamo, da se na svojih ekskurzijah srečujete s kulturno dediščino - vrednimi dosežki, izbranimi med toliko drugimi, zaradi svoje predstavitvene vrednosti. Se posvečate predvsem naravnim spomenikom?

Ne, nikakor! Ne nazadnje spada med vrednote ekskurzij tudi spoznavanje posebnih ali celo izjemnih kulturnih dosežkov, ki so nastali v posameznih slovenskih pokrajinah. To je bodisi specifična regionalna literatura, proza in poezija, ali pa slikarstvo in celo glasba. Vse to odraža bodisi bogastvo lokalnega kulturnega snovanja, ali pa izjemnost od tam izvirajočih ali tam delujočih umetnikov, ki se v svoji ustvarjalnosti niso mogli ogniti motivacije domačega naravnega ali družbenega okolja. Tudi tem poudarkom dajemo na ekskurzijah precejšen pomen, saj nas umetnost na poseben način bogati in plemeniti. Pri podajanju umetniških besedil so vrhu vsega lahko aktivnejši zlasti udeleženci ekskurzij sami. Vsebina in način podajanja pa sta v tesni zvezi z etičnimi vprašanji življenja in bivanja v neki pokrajini. Zato hote ali nehote doživljamo vsako ekskurzijo in vsako pokrajino v vsej njeni celovitosti in polnosti.

A.S.: Pomemben del ekskurzije je srečevanje ljudi, od katerih se učimo, s katerimi napletemo odnos. Kako to poteka pri vas?

Ne smemo pozabiti na pomen srečanj z domačini, ki s svojo govorico izdajajo prevladujoč način izražanja oziroma narečne značilnosti nekega območja. Tudi ta posebnost je sestavni del celostne geografske podobe neke pokrajine ali kraja. Srečevanje z domačini ima prav posebno vrednost tudi zato, ker so ti gostoljubni, kar nas največkrat prijetno preseneti in učenje še spodbudi. *Polno spoznavanje neke pokrajine ali kraja brez stika z domačini je enostavno nemogoče. Če k tem doživljajem prištejemo še zavest, da smo si pridobili novo znanje, da smo nekaj odkrili, kar nam je bilo dotlej neznano, da smo ob tem med seboj izmenjali vtise, se razpoložili, in to v različnih situacijah - tudi pri uživanju jedi in pijače - je doživljajska mavrica, ki jo ponujajo ekskurzije, izjemno privlačna.*

A.S: Nesrečno je, da ekskurzija pravzaprav pomeni izlet. Tudi študijski izlet je v naših ušesih še zmeraj izlet, takšen, ki je namenjen predvsem razvedrilu. Je prostočasna dejavnost, vsekakor ni delo.

Res je, in tako je ob pogovoru z različnimi ljudmi treba pogosto pojasnjevati, čemu služijo, oziroma čemu so namenjene ekskurzije Univerze za tretje življenjsko obdobje. Ni težko povedati, kakšen je program ekskurzij in da so slušatelji z njimi zadovoljni. Težje pa je utemeljiti njihov širši pomen. Na ekskurzijah namreč ji - seveda, če jih tako zasujemo - slušatelji nimajo nobenih drugih dolžnosti, razen da bolj ali manj pozorno spremljajo razlago. Vodja in organizator ekskurzije s kakovostno pripravo in izvedbo izkazuje odgovornost do udeležencev, ti pa se zavežejo, da se bodo ekskurzij redno udeleževali. Na videz se zdi, da

imajo ekskurzije le en namen, da zadovoljujejo potrebe posameznikov, toda to bi bilo poenostavljeno videnje.

Nemški profesor Peter Alheit, ki se je posebej ukvarjal s tako imenovanim »biografskim učenjem«, je posebej preučil, kako so se v medsebojnem stiku spreminjali obiskovalci in domačimi Badgasteina. Opozoril je na pojav, ki ga tudi sami opažamo na ekskurzijah. Namreč, da se geografska ekskurzija ne dotika le udeležencev, marveč tudi krajanov. Udeleženci ekskurzij so na tak ali drugačen način deležni pozornosti gostiteljev. Ti se morajo na obiskovalce in njihova vprašanja pripraviti in to dejstvo spada med zunanje oziroma širše učinke ekskurzije v lokalnem prostoru. Upravičeno je mogoče pričakovati še drugačno vrsto pozornosti, npr. nastope predstavnikov oblasti, razlago načina življenja s strani gostilničarjev ali drugih domačinov. Če gledamo torej na študijske ekskurzije s take perspektive potem imajo vsekakor tudi pomen za lokalni prostor in so na tak ali na drugačen način odmevne. Še bolj bi pa bile, če bi o njih poročali mediji. In z druge strani, če organizator in udeleženci izberejo za svoj cilj manj znane kraje, je to za domačine ali pa odgovorne lahko znamenje, da mora biti nek tehten vzrok, da ima ekskurzija prav tak cilj, in da krajevne značilnosti udeležence ekskurzije tudi zanimajo.

A.S.: Vsak odrasel učenec ima svoje osebne značilnosti, pa tudi potrebe, želje in pričakovanja. Kako vse to upoštevate pri pripravi in izvedbi ekskurzije?

Na ekskurzijah je veliko priložnosti za socialne stike slušateljev. Tisti, ki niso na ekskurzijo prišli s prijatelji, si tam ustvarijo nova prijateljstva. Tako na predavanjih kot na ekskurzijah mentor poskuša ustvariti sproščeno razpoloženje, ki ga odobrava in sprejema velika večina. Zato si ekskurzijah mentor dovoli šale in dovtype, največkrat na svoj račun, a po možnosti čim manj na račun drugih. Tako raste zaupljivost, a pomembno je, da se pri tem zaveda meja, ki jih ne sme prestopiti. Tudi morebitne težave mentor in udeleženci rešujejo solidarno in mirno, s čim manj hrupa.

Ekskurzije so torej tudi dokaz izrečene ali neizrečene želje *po druženju, a takšnem, ki ima trden smisel in namen*. Stik z znanci in prijatelji budi *pozitivne občutke in čustva*. Predavanja in ekskurzije pa so za tiste, ki niso zasičeni s stiki, prava *kognitivna terapija*, ki jim pomaga premagovati tegobe starosti in nemara celo osamljenosti. Zato si marsikdo od udeležencev želi pogostejša, ali vsaj redna tedenska študijska srečanja, mnogi pa čim pogostejše

ekskurzije. Druženje ima najboljši učinek takrat, kadar bodisi posameznik, bodisi več ljudi skupaj na kakršenkoli način poskrbi za prijetno razpoloženje. To je mogoče storiti tudi z majhnimi pozornostmi, npr. s pecivom iz domače kuhinje, ki ga nekdo prinese na ekskurzijo, bodisi z izbrano pijačo, s prispevanjem besedil, ki jih je moč prebrati, itd. Takšno negovanje skupnosti naredi, da je razpoloženje dobro, doživljajsko učenje pa še močnejše.

A.S. Človekova temeljna potreba, kot pravi klinični psiholog Eric Berne, je potreba po dražljajih. Brez njih ovenimo ali celo umremo. Se vam zdi, da so ekskurzije močan dražljaj, ki sproža učenje in preprečuje bivanjsko praznino?

Pri udeležencih študijskih krožkov Univerze za tretje življenjsko obdobje se nedvomno zrcalijo zelo različna, a tudi podobna hotenja. Podobna zato, ker gre za miselne ljudi, ki so že prej, in ne šele v tretjem življenjskem obdobju, postali zmožni zahtevnih miselnih naporov. Dobro dojemajo vsebine in razlage ter probleme, za katere je potrebna širša splošna izobrazba. Še več, z udeležbona predavanjih in ekskurzijah skušajo nadoknaditi zamujeno oziroma dopolnjevati in širiti svoje znanje tudi na področja in območja, s katerimi prej niso imeli priložnosti imeti dovolj stika.

Človeku namreč ni dovolj, da zgolj preživi marveč si želi svoje življenje napolniti z vredno vsebino. In tako si večina udeležencev ekskurzij želi predvsem pridobiti novo znanje in poglobljati razumevanje sveta. Zaradi svojih kognitivnih potreb, si denimo človek želi *spoznavati in razumeti drugačnost. Drugačnost* pa se ne izraža samo v ljudeh, ampak tudi v *pokrajinah oz. v prostoru, torej okolju, ki nas obdaja*. Okolje seveda ni samo tridimenzionalna prostorska kategorija, je lahko tudi ozračje, v katerem živimo, ki si ga sami ustvarimo ali pa, ki ga z nami ustvarijo drugi. Če je to okolje enolično, vsak dan enako, brez sprememb, za človeka ni njegovo učenje ni vzpodbudno.

Ljudje imamo čutila za to, da zaznavamo spremembe, tj. dražljaje, ki nas vzpodbujajo, ki nam kažejo možnosti za razvedrilo ali za delo. Drugačnost se najbolj izrazito kaže v naravnih spremembah, npr. vsakodnevnih spremembah vremena. Na te spremembe, na te dražljaje smo prilagojeni, navajeni, zato se nam zdijo nekaj samo po sebi umevnega. Brez njih bi zboleli, saj bi bilo življenje brez njih podobno prebivanju v samici. Seveda lahko drugačnost oziroma *spremembe doživljamo na različne načine*, tako, da uživamo drugačno hrano, da delamo in imamo dosežke, da spoznavamo književnost, ali drugo umetnost. Vse to so za psihično ravnovesje pomembni dražljaji.

Človek *potrebuje tudi spremembe v prostoru*. Če spreminjamo svoj položaj v prostoru, se torej v njem gibljemo, se nam pokažejo spremembe. *Premik v prostoru* torej pomeni pojav drugačnosti, podobno kot jo doživljamo pri srečevanju z drugimi ljudmi ali predmeti ali z umetnostjo. *Drugačnosti torej ne moremo doživeti, če ne spreminjamo posameznih elementov svojega okolja*.

A.S: Prepričanje, da so predavatelji nekakšna sterilna cev po kateri se pretaka znanje do študentov, je močno zastarelo. Nenazadnje se je takim pogledom uprl že psiholog Carl Rogers v svojem delu »On becoming a person«. Ali mislite, da gre tudi na ekskurzijah za medsebojno učenje?

Med mentorjem oz. predavateljem in slušatelji se na ekskurzijah *pogloblja odnos*. Mentor ima načeloma znanje in sposobnosti da znanje posreduje, slušatelji pa ga, tako bi morda zmotno predvidevali, nimajo ali imajo zelo malo. Torej bi lahko govorili tudi *o prispodobi polne in prazne posode*. Toda v resnici gre za popolno in polprazno posodo. Saj dobiva tudi mentor nove in nove namige in predloge oziroma se ob stiku s slušatelji marsičesa spomni povsem na novo ali celo ugotovi, in to ne redko, da ima o tem in onem premalo znanja. Zunaj predavalnice, na ekskurzijah pa se lahko odprejo številnejša vprašanja kot za njenimi vrati. Slušatelji so torej za predavatelja tudi navdih in izziv. Stik s takimi slušatelji pomeni za mentorja v bistvu motivacijo za njegovo izobraževanje in dopolnjevanje znanja. Zato je za tistega, ki se odloči svoje znanje posredovati drugim, to izjemna priložnost za njegov razvoj in za odkrivanje še neznanih obzorij.